

Наталія Кордунова

ПСИХОЛОГІЯ

(Вікова, педагогічна та спеціальна психологія)

Методичні рекомендації до практичних занять

Волинський національний університет імені Лесі Українки
Факультет психології
Кафедра педагогічної та вікової психології

Н. О. Кордунова

ПСИХОЛОГІЯ

(Вікова, педагогічна та спеціальна психологія)

Методичні рекомендації до практичних занять

Луцьк – 2023

УДК 159.9 (072)

К 66

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Волинського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 7 від 16 березня 2023 р.)

Рецензенти:

Коширець В. В. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології та психодіагностики Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Остапйовський О. І. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти.

Кордунова Н. О.

К – 66 Психологія (Вікова, педагогічна та спеціальна психологія): методичні рекомендації до практичних занять. Луцьк: ФОП Мажула Ю. М., 2023. 40 с.

Видання містить теоретичні завдання з курсу, питання для самоконтролю, тестові та практичні завдання, термінологічний словник, список рекомендованої літератури, які потребують глибокого вивчення проблем, що передбачені змістом практичних занять з курсу.

Методичні рекомендації призначені для здобувачів освіти денної та заочної форми навчання.

УДК 159.9 (072)

@ Кордунова Н. О., 2023
@ Волинський національний
університет імені Лесі Українки, 2023

ЗМІСТ

Пояснювальна записка.....	4
План практичних занять.....	5
Тема 1. Психологія раннього та дошкільного дитинства.....	5
Тема 2. Психічний розвиток дитини в молодшому шкільному віці.....	7
Тема 3. Психологія підлітка.....	9
Тема 4. Психологія ранньої юності.....	12
Тема 5. Психологія учбової діяльності школярів.....	15
Тема 6. Психологія педагогічної діяльності та особистості вчителя.....	17
Тема 7. Психологічні особливості навчання і виховання дітей з дефіцитарним психічним розвитком.....	19
Термінологічний словник.....	22
Список рекомендованої літератури.....	38

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Курс Психологія (Вікова, педагогічна та спеціальна психологія) належить до циклу дисциплін професійної та практичної підготовки здобувачів освіти освітнього рівня «бакалавр», який викладається на першому курсі. Його вивчення спирається на знання, вміння і навички, отримані при вивченні курсу Психологія (Основи психології). Враховуючи актуальні моменти та вимоги навчальної програми до складу курсу входять такі психологічні дисципліни як: вікова, педагогічна та спеціальна психологія.

Метою розроблених методичних рекомендацій до практичних занять з вікової психології є ознайомлення здобувачів освіти з віковою мінливістю психіки людини, симптоматикою криз вікового розвитку, соціальною ситуацією розвитку, провідною діяльністю, психічними новоутвореннями вікових періодів, зони актуального й перспективного розвитку, що допоможе їм зрозуміти принципи, механізми, закономірності й особливості формування та розвитку людської особистості.

Педагогічна психологія дозволяє озброїти здобувачів освіти знаннями про специфіку педагогічної діяльності і ролі вчителя як організатора навчально-виховного процесу, аналізувати психологічні аспекти процесів навчання і виховання підростаючої особистості.

Спеціальна психологія має на меті узагальнити знання про дітей з особливими потребами, ознайомити здобувачів освіти з особливостями розвитку дітей із порушеннями в розвитку, вміти аналізувати особливості порушень і застосовувати прийоми роботи з ними.

Методичні рекомендації містять завдання практичних робіт відповідно до навчальної програми. Організація роботи здобувачів освіти передбачає ведення словника психологічних термінів з кожної теми, підготовку відповідей на контрольні запитання та завдання, розв'язання проблемних і творчих завдань. Питання для самоконтролю передбачають уміння відстежувати закономірності та фактори, які характеризують та зумовлюють вікову динаміку

розвитку психіки, формування вміння обґрунтовувати методи навчання і виховання дітей різного віку.

План практичних занять

Практичне заняття № 1

Тема 1. Психологія раннього та дошкільного дитинства

1. Значущість раннього дитинства та формування особистості.
2. Провідна діяльність у ранньому віці та її розвиток.
3. Новоутворення в ранньому дитинстві.
4. Криза трьох років.
5. Характеристика розвитку пізнавальних процесів у ранньому віці.
6. Загальна характеристика соціальної ситуації розвитку дошкільника.
7. Характеристика провідного виду діяльності.
8. Новоутворення дошкільного віку.
9. Основні показники розумового розвитку дошкільника.
10. Розвиток особистості дитини. Криза 6-7 років.
11. Готовність дошкільника до навчання в школі.

Словникова робота: криза трьох років, комплекс «Я сам»; сюжетно-рольова гра, наочно-образне мислення, самооцінка, статеві ідентифікація, усвідомлення себе та узагальнення своїх переживань, провідна діяльність, криза 6 років, психологічна готовність до шкільного навчання.

Питання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте основні психічні новоутворення раннього віку.
2. У чому сутність кризи трьох років у ранньому віці?
3. Розвиток мовлення дітей раннього віку.
4. З'ясуйте роль гри у психічному розвитку дошкільника.
5. Охарактеризуйте розвиток мовлення дошкільників.
6. Проаналізуйте особливості розвитку пізнавальної сфери дошкільника.
7. Які кризи переживає дитина до 7 років? Чим вони спричинені?

Практичні завдання.

1. Заповнити таблицю

Віковий період	Соціальна ситуація розвитку	Провідна діяльність	Головні новоутворення	Головні суперечності
1р.-3р.				
3р.-6р.				

Тестові завдання:

- Для раннього дитинства характерно:
 - ситуативно-ділове спілкування;
 - ситуативно-особистісне спілкування;
 - позаситуативно-особистісне спілкування;
 - позаситуативно-пізнавальне спілкування.
- Провідним видом у ранньому дитинстві є:
 - емоційне спілкування з дорослими;
 - ігрова діяльність;
 - предметна діяльність;
 - мовна діяльність.
- Новоутворенням раннього віку є:
 - засвоєння моральних норм і правил;
 - комплекс «Я сам»;
 - маніпуляція з предметами;
 - здатність до символічних дій.
- Мислення дітей раннього віку є переважно:
 - образним;
 - словесним;
 - наочно-дійовим;
 - абстрактним.
- Провідною діяльністю дітей дошкільного віку є:
 - навчальна діяльність;
 - рольова гра;

- в) предметна гра;
- г) спілкування з ровесниками.

6. Мислення дошкільника є:

- а) наочно-дійове;
- б) образне;
- в) абстрактне;
- г) конструктивне.

7. Дошкільники діють переважно під впливом:

- а) розуму;
- б) розуму й волі;
- в) волі;
- г) почуттів.

8. Новоутворенням дошкільного періоду є:

- а) мовне спілкування;
- б) акт орієнтації в предметах;
- в) підпорядкування мотивів;
- г) акт орієнтації в часі.

9. З якого періоду у дошкільному віці мовлення виконує функцію регуляції і планування:

- а) молодшого;
- б) середнього;
- в) старшого;
- г) з середини середнього віку.

Практичне заняття №2

Тема 2. Психічний розвиток дитини в молодшому шкільному віці

1. Загальна характеристика розвитку молодшого школяра.
2. Соціальна ситуація розвитку молодшого школяра.
3. Навчальна діяльність та розвиток інших видів діяльності молодшого школяра.

4. Розвиток самосвідомості та спонукальної сфери молодшого школяра.
5. Особливості пізнавальної сфери молодшого школяра.
6. Основні новоутворення, які виникають у молодшому шкільному віці.

Словникова робота: навчальна діяльність, пізнавальний інтерес, довільність психічних процесів, внутрішній план дій, рефлексія, самосвідомість, мотивація учіння, соціальна ситуація розвитку.

Питання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте соціальну ситуацію розвитку у молодшому шкільному віці.
2. У чому полягає суть розвитку спонукальної сфери учнів початкових класів?
3. Які досягнення у розвитку пам'яті характерні для учнів початкових класів?
4. У чому полягає розвиток мислення і мовлення молодших школярів?
5. Охарактеризуйте розвиток інтелекту в молодшому шкільному віці.

Практичні завдання.

1. Заповнити таблицю.

	Соціальна ситуація розвитку	Провідна діяльність	Головні новоутворення	Головні суперечності
Молод.шк. вік				

2. Ознайомитися з програмою вивчення дітей, які вступають до першого класу загальноосвітньої школи.

Тестові завдання:

1. У молодшому шкільному віці провідним видом діяльності є:
 - а) ігрова діяльність;
 - б) спілкування;
 - в) навчальна діяльність;
 - г) художньо-мовленнєва діяльність.
2. Новоутворенням молодшого шкільного віку є:
 - а) наочно-образне мислення;

- б) рефлексія;
- в) мимовільна увага;
- г) довільна пам'ять

3. Особливістю психічного розвитку дитини 6-ти років, яка розпочала навчання в школі є:

- а) поступове формування довільності психічних процесів;
- б) сформована внутрішня позиція школяра;
- в) домінування пізнавальних процесів;
- г) самостійне пізнання знань.

4. Криза 7-ми років пов'язана з:

- а) усвідомленням самого себе як активного суб'єкта в світі предметів;
- б) зародження соціального «Я»;
- в) формування нового образу фізичного «Я»;
- г) розвитком самосвідомості.

5. Інтереси молодших школярів:

- а) стійкі;
- б) нестійкі;
- в) ситуативні;
- г) поза ситуативні.

Практичне заняття №3

Тема 3. Психологія підлітка

1. Місце підліткового періоду в загальному процесі індивідуального розвитку.
2. Анатомо-фізіологічна перебудова організму підлітка і її вплив на його психологічні особливості.
3. Соціальна ситуація розвитку підлітка.
4. Характеристика провідної діяльності.
5. Психологічні новоутворення у підлітковому віці.
6. Розвиток самосвідомості у підлітковому віці

7. Розвиток мотиваційної сфери підлітка.
8. Пізнавальний розвиток у підлітковому віці.
9. Акцентуації в характері підлітка.
10. Психологічна сутність інтимно-особистісного спілкування в підлітковий період.

Словникова робота: пубертатний період, акселерація, почуття дорослості, інтимно-особистісне спілкування, рефлексія, статево-рольова ідентифікація, критицизм мислення, акцентуація, девіантна поведінка.

Питання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте основні теорії психічного розвитку підлітка.
2. Проаналізуйте особливості соціальної ситуації розвитку дитини в підлітковому віці.
3. У чому полягає суть кризи підліткового віку?
4. Що свідчить про становлення спонукальної сфери підлітків?
5. Охарактеризуйте специфіку потреб та інтересів сучасних підлітків.
6. Які досягнення у розвитку мислення і мовлення характерні для учнів підліткового віку?
7. Які чинники спричиняють педагогічну занедбаність підлітків?
8. Охарактеризуйте основні типи акцентуації характеру підлітків.

Практичні завдання

1. Заповнити таблицю

	Соціальна ситуація розвитку	Провідна діяльність	Головні новоутворення	Головні суперечності
Підлітковий вік				

2. Ознайомлення з методикою «Внутрішній світ» (див. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості: монографія. Київ: Наш час, 2005. 280 с.). Проаналізувати відповіді. Зробити висновки.

Тестові завдання:

1. Підлітковий вік триває:
 - а) від 5р. до 9р. ;
 - б) від 6р. до 10р. ;
 - в) від 10р. до 15р. ;

г) від 16р. до 17р. ;

2. Вираженими симптомами кризи підліткового віку є:

- а) підвищення продуктивності навчальної діяльності, наполегливість до здобуття знань;
- б) зниження продуктивності навчальної діяльності та негативізм;
- в) активність, творчість, креативність;
- г) нерішучість, тривожна підозрілість, коливання життєвого тону.

3. Центральним новоутворенням підліткового віку є:

- а) почуття дорослості;
- б) адекватна самооцінка;
- в) професійне самовизначення;
- г) розвиток самосвідомості.

4. Термін «акселерація» означає:

- а) процес прискорення росту дітей;
- б) процес прискорення психічного розвитку дітей;
- в) процес прискорення соматичного розвитку дітей;
- г) процес соматичного і фізіологічного дозрівання дітей.

5. Провідним видом діяльності підліткового віку є:

- а) навчальна діяльність;
- б) особистісно-інтимне спілкування;
- в) ігрова діяльність;
- г) суспільно-корисна праця.

6. Що є показником збудливого типу акцентуації підлітка:

- а) періодичне коливання настрою і життєвого тону;
- б) схильність до поганого настрою з роздратованістю;
- в) схильність до агресії;
- г) егоцентризм, безмірне прагнення уваги і співчуття.

7. Що є показником тривожно-педантичного типу акцентуації:

- а) замкнутість, відгородженість від навколишнього світу;

- б) крайня мінливість настрою;
- в) дратівливість, схильність до іпохондрії;
- г) нерішучість і схильність до роздумів, тривожна підозрілість.

Практичне заняття №4

Тема 4. Психологія ранньої юності

1. Загальна характеристика ранньої юності.
2. Пізнавальні процеси і розумовий розвиток старшокласника.
3. Формування особистості старшокласника.
4. Спілкування і дружба в юнацькому віці.
5. Особливості профорієнтації старшокласників.
6. Особливості розвитку самосвідомості на етапі юності.

Словникова робота: юність, навчально-професійна діяльність, професійна орієнтація, самоосвіта, професійне самовизначення, особистісне самовизначення, юнацький максималізм, статево-рольова диференціація, ціннісні орієнтації, еґо-ідентичність.

Питання для самоконтролю:

1. На яких підставах ранню юність називають перехідним віком?
2. Охарактеризуйте основне новоутворення раннього юнацького віку.
3. Які чинники зумовлюють розвиток спонукальної сфери у період ранньої юності?
4. У чому полягають особливості спілкування у ранній юності?
5. Охарактеризуйте досягнення в пізнавальному розвитку на етапі ранньої юності?
6. Які показники свідчать про готовність випускника школи до самостійного життя?

Практичні завдання

1. Заповнити таблицю

	соціальна ситуація розвитку	Провідна діяльність	Головні новоутворення	Головні суперечності
Юнацький вік				

2. Ознайомлення з методикою локусу контролю Дж. Роттера.

Проаналізувати результати та зробити висновки.

Тестові завдання:

1. Центральним новоутворенням ранньої юності є:

- а) почуття дорослості;
- б) професійне самовизначення;
- в) новий образ фізичного «Я»;
- г) юнацький максималізм.

2. Провідною діяльністю у старшому шкільному віці є:

- а) спілкування;
- б) навчально-виробнича діяльність;
- в) трудова діяльність;
- г) навчальна діяльність.

3. Стабілізація особистості у старшокласника пов'язана:

- а) з формуванням світогляду;
- б) з відкриттям власного внутрішнього світу;
- в) з адекватною самооцінкою;
- г) формуванням особистісних якостей.

4. Який із перерахованих варіантів у юнацькому віці трапляється найчастіше:

а) «Я» особистості: минуле, теперішнє і майбутнє пов'язані одне з одним і відповідають ідеальному «Я»;

б) наявне «Я» зовсім випадає із процесу розвитку. Воно відірване від минулого і не має зв'язку з майбутнім;

в) наявне «Я» більшою мірою спрямоване на майбутнє, ніж до минулого, є новим ступенем в особистісному самовизначенні;

г) наявне «Я» не відповідає ідеальному «Я».

5. Спілкування старшокласників з ровесниками необхідне, передусім:

- а) для вирішення проблемних ситуацій;
- б) для планування майбутнього;

- в) для інтимно-особистісного контакту;
- г) для створення дружніх стосунків з ровесниками.

6. Старший шкільний вік є сенситивним для розвитку:

- а) пам'яті, мислення;
- б) світогляду, професійних інтересів;
- в) уваги, уяви;
- г) відкриття власного внутрішнього світу.

7. Інтелектуальний розвиток у період ранньої юності полягає у:

- а) формування власного «Я»;
- б) формуванні прагнення до пізнання;
- в) формуванні індивідуального стилю розумової діяльності;
- г) формуванні регулювання процесу розмірковування.

8. Основним показником готовності старшокласника до дорослого життя

є:

- а) освіченість, працьовитість, творчість, самостійність;
- б) любов до батьків;
- в) бажання перемагати;
- г) рішучість у реалізації задумів.

9. Риса особистості, яка після підліткового віку закладається в ранньому юнацькому віці:

- а) самоповага;
- б) доброта;
- в) чесність;
- г) емпатія.

10. Основним соціальним завданням юнацтва є:

- а) нонконформізм, соціальне та особистісне самовизначення;
- б) завершення навчання, професійне самовизначення;
- в) вступ до ВУЗУ;
- г) успішний когнітивний розвиток.

Практичне заняття №5

Тема 5. Психологія учбової діяльності школярів

1. Загальна характеристика процесу учіння.
2. Характеристика концепцій учіння.
3. Поняття «учбова діяльність школярів».
4. Структура учбової діяльності.
5. Мотивація учбової діяльності.
6. Взаємозв'язок навчання і розвитку.
7. Психологічні основи засвоєння знань.
8. Психологічні умови формування вміння вчитися.

Словникова робота: учіння, учбова діяльність, мотиви учіння, учбова задача, учбові дії, контроль і оцінка, самоконтроль, навчання, розвиток, засвоєння знань, розумові дії.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте характеристику поняттю «учіння».
2. Яким є основне завдання учіння?
3. Чим відрізняється процес учіння від навчання?
4. Охарактеризуйте відомі концепції учіння.
5. У чому полягає відмінність між учінням і учбовою діяльністю школярів?
6. Охарактеризуйте структуру учбової діяльності.
7. У чому полягає вікова динаміка учбової мотивації школяра?
8. Які дії зараховують до учбових?
9. Охарактеризуйте критерії розумового розвитку школяра.
10. Що є показником засвоєння знань?
11. Охарактеризуйте компоненти вміння самостійно вчитися.
12. Проаналізуйте вікову динаміку формування вміння самостійно вчитися в умовах шкільного навчання.

Практичні завдання

1. Ознайомити студентів із методикою проведення ділової гри «Що таке читання та взаємоопитування як інтерактивні прийоми навчання» (див. Т. М. Лисянська. Педагогічна психологія: Практикум: навч. посіб. Київ : Каравела, 2009. С. 144 – 145).

Тестові завдання:

1. Учіння це:
 - а) здатність оволодівати поняттями, оперувати ними;
 - б) цілеспрямована організація свідомого засвоєння нагромадженого людством суспільно-історичного досвіду;
 - в) процес і результат набуття певного індивідуального досвіду;
 - г) відображення загальних об'єктивних зв'язків, цілісної структури.
2. Учбова діяльність це:
 - а) учіння в умовах організованого навчання;
 - б) процес передачі знань від учителя учневі;
 - в) спеціально організований процес спрямований на здобуття знань;
 - г) процес, що сприяє появі у школярів відповідних їхньому віку психічних новоутворень.
3. Учбова діяльність складається:
 - а) учбові задачі та учбові дії;
 - б) мотиваційного, операційного і регулятивного компонентів;
 - в) роботи пізнавальних процесів;
 - г) дій внутрішнього контролю й оцінки.
4. Провідним мотивом учбової діяльності, який забезпечує ефективність процесу навчання є:
 - а) потреба змінити соціально-статусну позицію у спілкуванні;
 - б) потреба отримати схвалення і визнання;
 - в) прагнення відповідати вимогам вчителя, уникати покарання;
 - г) прагнення здобути нові знання й уміння.
5. Учбове співробітництво це:

- а) взаємодія учнів у процесі навчання;
- б) процес взаємодії педагога з учнем;
- в) процес, в якому учень займає активну позицію у навчанні за допомогою вчителя і ровесників;
- г) процес у якому учень займає пасивну позицію у навчанні.

Практичне заняття №6

Тема 6. Психологія педагогічної діяльності та особистості вчителя

1. Загальна психологічна характеристика педагогічної діяльності.
2. Психологічна структура педагогічної діяльності.
3. Мотивація педагогічної діяльності.
4. Учитель як суб'єкт педагогічної діяльності.
5. Професійно значущі якості особистості вчителя.
6. Професійна компетентність і педагогічна майстерність педагога.
7. Адаптація педагога до умов професійної діяльності.

Словникова робота: педагогічна діяльність, педагогічні вміння, педагогічні здібності, професійна компетентність, педагогічний такт, авторитет вчителя, професійна деформація, стиль педагогічної діяльності, педагогічна взаємодія, педагогічна майстерність.

Питання для самоконтролю:

1. Чим визначається зміст і психологія педагогічної діяльності?
2. Проаналізуйте компоненти психологічної структури педагогічної діяльності?
3. Які індивідуальні якості свідчать про схильність людини до педагогічної діяльності?
4. У чому полягає своєрідність мотивів педагогічної діяльності?
5. Охарактеризуйте види спрямованості особистості вчителя.
6. Визначте основні якості, які повинен мати вчитель.
7. Дайте характеристику педагогічних умінь.

8. Охарактеризуйте складові педагогічних здібностей сучасного вчителя.
9. Доведіть на чому ґрунтується педагогічний такт вчителя.
10. З'ясуйте, що таке авторитет вчителя і від чого він залежить.
11. Охарактеризуйте основні характеристики стилів педагогічної діяльності.

Практичні завдання:

1. Ознайомити студентів з методикою діагностики особистісних чинників професійної діяльності за допомогою опитувальника Дж. Холланда (див. Т. М. Лисянська. Педагогічна психологія. Практикум: навч. посіб. Київ: Каравела, 2009. С. 190 – 195.)

Тестові завдання:

1. Педагогічна діяльність – це:
 - а) діяльність яка забезпечує високий професіоналізм своїх особистісних якостей;
 - б) нормативно задана і функціонально визначена діяльність дорослих, професійною метою яких є навчання, виховання і розвиток;
 - в) діяльність орієнтована на розвиток учнів;
 - г) діяльність дорослого спрямована на формування спрямованості його особистості.
2. Педагогічна діяльність має таку структуру:
 - а) мотиви, цілі, і завдання;
 - б) педагогічні дії, способи і засоби;
 - в) аналіз, оцінка і корекція дій та педагогічної діяльності загалом;
 - г) навчально-виховне завдання, мотиви, цілі, дії і способи, дії оцінювання, контролю, корекції продукту і процесу діяльності.
3. Педагогічні здібності – це:
 - а) складна і багатогранна психологічна категорія;
 - б) «проекція педагогічної діяльності на особистість»;

в) сукупність індивідуально-психологічних особливостей особистості, які відповідають вимогам педагогічної діяльності і визначають успіх в оволодінні цією діяльністю;

г) особливості особистості, які виявляються у швидкості і відносній легкості оволодінню певним досвідом.

4. Професійна активність вчителя з метою розв'язання завдань навчання і виховання називається:

а) педагогічною спрямованістю;

б) педагогічною діяльністю;

в) педагогічним спілкуванням;

г) педагогічною компетентністю.

5. У структурній моделі вчителя виділяють:

а) цілетворення, педагогічне мислення та педагогічну рефлексію, педагогічну спрямованість;

б) комбінацію особистісних якостей і властивостей, що розглядаються як педагогічні здібності;

в) педагогічний такт;

г) систему дій вчителя, яка спрямована на створення оптимальних умов самостійного розвитку особистості дитини, її творчої самодіяльності.

Практичне заняття №7

Тема 7. Психологічні особливості навчання і виховання дітей з дефіцитарним психічним розвитком.

1. Особливості розвитку, навчання та виховання особистості при порушеннях слуху.

2. Особливості розвитку, навчання і виховання особистості при порушеннях зору.

3. Особливості розвитку особистості при порушенні інтелекту.

4. Діти з відхиленнями емоційно-вольової сфери та соціальної поведінки.

5. Особливості розвитку, навчання та виховання дитини з вадами мовлення.

Словникова робота: глухість, приглухуватість (туговухість), гострота зору, вроджена сліпота, набута сліпота, незрячі, слабозорі, епілепсія, епілептичний синдром, дебільність, імбецильність, ідіотія, шизофренія, розумова відсталість, олігофренія, деменція, затримка психічного розвитку, розлади поведінки, синдром гіперактивності, дефіцит уваги у дітей, психопатичні форми поведінки, психопатії, дезадаптація, дитячий аутизм, афазія, дистонія, брадилалія, тахілалія, заїкання, дислалія, ринолалія, дизартрія, алалія.

Питання для самоконтролю:

1. Сформулюйте визначення спеціальної психології.
2. Дайте визначення понять «аномальна дитина» і «аномальний розвиток». Якими сучасними термінами можна їх замінити?
3. Для чого потрібно знати причини порушень у дітей?
4. Що таке онтогенез? Які його види і у чому їх суть?
5. Яка структура дефекту? У чому суть його первинних і вторинних ознак?
6. Охарактеризуйте основні причини порушень слуху і відповідно групи дітей.
7. Яка існує класифікація порушень слуху і в чому її особливість?
8. У чому полягає специфіка і особливість складних форм порушень у глухих дітей?
9. Назвіть і охарактеризуйте особливості розвитку людини з порушеннями зору. Які основні причини порушення зору?
10. Дайте визначення поняття «розумова відсталість», виділіть головні ознаки і розкрийте їх зміст.
11. Назвіть подібні та відмінні ознаки олігофренії та деменції. Яке значення має класифікація розумової відсталості за видами?
12. Назвіть рівні інтелектуального недорозвитку. Що вони означають?

13. Які основні складові поняття «затримка психічного розвитку»?
14. Охарактеризуйте особливості психофізичних станів дітей із затримкою психічного розвитку.
15. Назвіть і охарактеризуйте основні фактори порушень емоційної сфери людини.
16. Які ви знаєте причини емоційно-вольових відхилень? У чому вони проявляються?
17. Чим характеризується поведінка дітей з синдромом гіперактивності і дефіциту уваги.
18. Які особливості дітей з порушеннями мови?
19. Які основні види порушень усної мови вам відомі? У чому їх суть?
20. Які особливості навчання і виховання дітей з особливими потребами? Охарактеризуйте суть інклюзивного навчання.

Практичні завдання:

1. Завдання: ознайомити студентів з методикою проведення тренінгових занять з дітьми із емоційними порушеннями (див. Гошовська Д. Т. Спеціальна психологія та методика педагогічно-корекційного тренінгу. Луцьк : Волин. Нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. С. 208 – 214).

Тестові завдання:

1. Спеціальна психологія – це:
 - а) галузь психології, яка вивчає своєрідність психічного розвитку осіб з психофізичними порушеннями;
 - б) галузь психології, що вивчає патології розвитку людини;
 - в) галузь психології, що вивчає розвиток дітей з психічними розладами;
 - г) галузь психології, що вивчає особливості психічної діяльності дорослих з фізичними вадами.
2. До порушень розвитку опорно-рухового апарату відносять:
 - а) поліомеліт, церебральний параліч;
 - б) дисгармонійний розвиток;
 - в) комунікативні бар'єри;

г) конституціонально-генетичні якості.

3. До основних порушень розвитку людини з психічними захворюваннями належать:

- а) депресивний психоз;
- б) розпливчатість, примхливість мислення;
- в) епілепсія, олігофренія, шизофренія;
- г) пасивна увага, механічна пам'ять.

4. Психологічними особливостями людини з порушеннями слуху – є:

- а) порушення сприймання, уваги, пам'яті, мислення;
- б) ригідність, егоцентризм;
- в) порушення роботи внутрішніх органів;
- г) соматичні захворювання: онкологічні захворювання, бронхіальна астма.

5. Причинами порушення зору є:

- а) патологія судинної оболонки, вроджені катаракти, глаукоми, механічні травми;
- б) відхилення у фізичному, емоційному, розумовому розвитку;
- в) затримка психічного розвитку;
- г) порушення пізнавальної діяльності.

Термінологічний словник

Абстрагування — загальнонауковий метод дослідження, який полягає в уявному відокремленні певної ознаки, властивості предмета від самого предмета чи інших його ознак, властивостей з метою глибшого вивчення складних психічних явищ.

Адиктивна поведінка — поведінка людини, обмеженої хімічною залежністю від психотропних речовин, які змінюють психіку.

Акмеологія — галузь психологічної науки, яка вивчає закономірності та механізми розвитку людини на етапі зрілості, досягнення нею високого рівня розвитку.

Акцентуація характеру (лат. *accentus* — наголос) — надмірне вираження окремих рис характеру та їх поєднань, яке є крайнім варіантом норми і межує із психопатією.

Алгоритмізоване навчання — система прийомів, методів розв'язання завдань у визначеній послідовності.

Афективні (лат. *affectus* — настрій, хвилювання) **реакції** — сильні короточасні нервово-психічні збудження, пов'язані переважно з невдачами.

Біологічний вік — вік, який вказує на відповідність стану організму та його функціональних систем певному моменту життя людини.

Виховання — діяльність педагогів-вихователів, спрямована на зміну свідомості, світогляду, психіки, ціннісних орієнтацій, знань і способів діяльності особистості, що сприяє її моральному, духовному зростанню і вдосконаленню.

Виховна ситуація — поєднання психологічних, педагогічних, соціальних, матеріальних та інших умов; система взаємопов'язаних об'єктивних і суб'єктивних обставин життєдіяльності вихованця і вихователя.

Виховне оточення — умови, що сприяють становленню у дитини позитивних якостей.

Виховний вплив — процес організації спільної активної діяльності педагога і учнів з метою зміни моральних, соціально-психологічних характеристик та перебудови поведінки об'єктів виховного впливу.

Вік — відносно замкнутий цикл розвитку людини, який має свою структуру та динаміку.

Вікова психологія — галузь психологічної науки, яка вивчає особливості психічного та особистісного розвитку людини на різних етапах її життя.

Віковий час — внутрішній часовий графік життя; спосіб встановлення, наскільки людина у своєму розвитку випереджає ключові соціальні події, що припадають на період дорослості, або відстає від них.

Вольова дія — внутрішнє зусилля, необхідне для виконання певної діяльності.

Генетична (грец. *genesis* — походження) **психологія** (**психологія розвитку**) — галузь психології, що вивчає зумовлені спадковістю психічні процеси і властивості особистості, особливості психічного руху, що виявляються у почуттях, відчуттях, уявленнях, а також специфіку процесів, результатом яких є думка.

Генотип (грец. *genos* — рід і *typos* — зразок) — сукупність усіх генів організму, успадкованих ним від батьків.

Геронтологія (грец. *geron* — стара людина і *logos* — слово, учення) — наука, що вивчає проблеми старіння людини.

Гіперкінетичний синдром — виявляється у порушенні рухових функцій, низькій здатності до зосередження уваги, проявляється як у нетривалій концентрації, так і в підвищеному відволіканні.

Гра — діяльність, спрямована на орієнтування в предметній і соціальній дійсності.

Гуманістична емпатія — переживання, в яких людина емоційно відгукується на неблагополуччя чи благополуччя іншого у формі радості за іншого, співчуття, співстраждання, жалю.

Дебільність — незначний ступінь розумової відсталості.

Девіантна поведінка — це відхилення поведінки від загальноприйнятих у суспільстві норм.

Деліквентна поведінка — це ланцюг проступків, провин, дрібних правопорушень, які не караються кримінальним кодексом.

Дитячий церебральний параліч (ДЦП) — це не прогресуюча рухова неповносправність, викликана аномальним розвитком або пошкодженням несформованого головного мозку. Це характерний тип порушень нервово-м'язового розвитку.

Дозрівання — послідовне розкриття фізичних, фізіологічних, конституціональних ознак людини як біологічної істоти, що починається у внутрішньотрубному періоді, а закінчується з настанням біологічної зрілості.

Егоцентризм (лат. *ego* — я / *centrum* — центр) — погляд на себе як на центр Всесвіту.

Егоцентрична емпатія — переживання страждання, страху, радості у відповідь на сум іншого, а також — суму у відповідь на радість іншого.

Ембріологія (грец. *embryon* — зародок і *logos* — слово, учення) — наука про закономірності утворення організмів і формування їх на ранніх стадіях розвитку.

Емпатія (англ. *empathy* — співчуття, співпереживання) — здатність емоційно відгукуватися на переживання іншої людини, що виявляється у співчутті, співпереживанні, співстраданні.

Епілепсія — це хронічне захворювання, яке характеризується наявністю епізодично виникаючих розладів свідомості та настрою. Захворювання у більшості випадків призводить до поступової зміни особистості і своєрідному зниженню інтелекту.

Ефект шпитальності — уповільнення емоційного розвитку дитини, спричинене відривом від матері у період немовляти.

Життєвий потенціал — поєднання життєвого досвіду, здібностей, інтелекту, знань, умінь та навичок особистості.

Заохочення (рос. подкрепление) — спонукання когось до якоїсь дії певними засобами (похвала, нагорода, переконання, приклад тощо).

Затримка психічного розвитку (ЗПР) — це сповільнений темп розвитку психіки, який виражається у нестачі загального запасу знань, обмеженості уявлень, незрілості мислення, перевазі ігрових інтересів і нездатності займатися інтелектуальною діяльністю. Поняття «затримка психічного розвитку» вживається стосовно дітей зі слабо вираженою органічною або функціональною недостатністю центральної нервової системи. У них спостерігається поліморфна клінічна симптоматика: незрілість складних форм поведінки, цілеспрямованості діяльності на тлі швидкої виснаженості, порушення працездатності. Такі діти відзначаються, як діти з недостатніми здатностями до навчання.

Здатність до навчання — система властивостей особистості і діяльності школяра, яка характеризує його можливості у засвоєнні навчальної програми (знань, понять, умінь, навичок та ін.).

Ідентичність (*лат. identicus — однаковий*) — усвідомлена індивідом самототожність; потреба юнаків і дівчат зайняти внутрішню позицію дорослої людини, усвідомити своє місце в суспільстві, зрозуміти себе і свої можливості.

Ідіотія — найважчий ступінь розумової відсталості. Діагностика цих грубих порушень можлива вже на першому році життя дитини. Серед численних ознак особливо виділяються порушення статичних і моторних функцій: неадекватна реакція на куріння, поява навичок стояння, ходьби, слабкий інтерес до навколишніх об'єктів і гри.

Імбецильність — помірний рівень розумової відсталості. Це порушення виявляється в ранні періоди розвитку дитини.

Імпринтинг — швидке, автоматичне, майже миттєве пристосування організму до умов його життя з використанням готових від народження форм поведінки.

Інволюційні (*лат. involutio — завиток*) **процеси** — втрата чи спрощення функцій організму.

Інволюція інтелектуальних процесів — зниження рівня інтелектуальної діяльності.

Інволюція інтелектуальних процесів — зниження рівня інтелектуальної діяльності.

Індивідуалістична акцентуація особистості — спрямованість активності на задоволення насамперед власних потреб, на особисте самоствердження.

Індивідуальний суб'єкт — людина, яка перебуває на вищому рівні активності, цілісності (системності), автономності.

Індивідуальність — неповторне, унікальне поєднання особливостей і рис людини, що зумовлює її несхожість на інших людей.

Індивідуальність — неповторне, унікальне поєднання рис і особливостей людини, що зумовлює її несхожість з іншими людьми.

Інтелектуальна (лат. *intellectualis*, від *intellectus* — розуміння, відчуття, сприйняття) рефлексія (лат. *reflexio* — відображення) — усвідомлення та регуляція особистістю особливостей та перебігу власної інтелектуальної діяльності.

Іntenційний (лат. *intentio* — прагнення) досвід — рівень ментального досвіду, основою якого є індивідуальні інтелектуальні здібності, які формують суб'єктивні критерії вибору предметної сфери, напряду пошуку розв'язання проблеми, джерел інформації, способів її оброблення тощо.

Інтерес — форма вияву пізнавальної потреби, яка забезпечує спрямованість особистості на усвідомлення цілей, предмету, засобів і процесу діяльності та сприяє ознайомленню з новими фактами дійсності.

Інтроекція (лат. *Intro* — всередині і *jectio* — вкидання) — безпосереднє включення індивідом у свою психіку поглядів, думок тощо інших людей без розрізнення ним власних і чужих уявлень.

Інтроекція (лат. *Intro* — всередину, *ijectio* — вкидання) — включення індивідом у свою психіку поглядів, думок тощо інших людей без розрізнення ним власних і чужих уявлень.

Категорійність — особливість сприйняття немовляти, коли об'єкти, що певною мірою відрізняються за своїми фізичними ознаками і належать до різних класів (категорій), мають для спостерігача більше відмінностей, ніж належні до однієї категорії об'єкти із суттєвими фізичними відмінностями.

Категорія (грец. *kategoria* — ознака, обвинувачення) — усвідомлення вражень про властивості, характерні для подібних, але не ідентичних предметів, явищ.

Класифікація — загальнонауковий метод дослідження, який дає змогу на основі виокремлених головних і другорядних ознак визначити групи чи класи явищ.

Когнітивний досвід — рівень ментального досвіду, на якому відбувається забезпечення процесу збереження, впорядкування, перетворення і відтворення в психіці людини сприйнятої інформації, стійких закономірностей навколишнього світу.

Комбіновані плани — метод вікової психології, який полягає в об'єднанні лонгitudного методу і методу поперечних зрізів.

Комплекс поживлення — позитивна емоційно-дійова реакція новонародженого на появу дорослого, особливо на голос матері, її обличчя, дотики.

Комунікативна (лат. *communicatirus*, від *communicatio* — зв'язок) рефлексія — усвідомлення та регуляція особистістю особливостей та перебігу спілкування з іншими людьми.

Конкретизація — загальнонауковий метод дослідження, який полягає у застосуванні теоретичних знань до конкретної ситуації задля поглибленого її розуміння.

Концепція емерджентної (лат. *emergere* — з'являться, виносити на поверхню) грамотності — система поглядів, сутність якої полягає в тому, що пов'язані з оволодінням усним і писемним мовленням навички розвиваються з періоду немовляти протягом кількох років, поступово удосконалюючись.

Криза (грец. *krisis* — рішення, перелом) — нормативний, нестабільний процес, який виникає під час переходу людини від одного вікового періоду до іншого, пов'язаний з якісними перетвореннями у соціальних відносинах, діяльності, свідомості і виявляється в цілісних психічних і особистісних змінах.

Криза ідентичності — особливий момент розвитку, коли однаково динамічно наростає вразливість і розвивається потенціал особистості.

Криза першого року життя — криза, обумовлена руйнуванням необхідності емоційної взаємодії дитини з дорослим і проявляється в плаксивості, похмурості, інколи в порушенні сну, втраті апетиту тощо.

Криза середини життя — психологічний феномен, що переживається людьми, які досягли 40—45 років, і полягає в критичній оцінці та переоцінці досягнутого в житті.

Криза тридцяти років — зумовлене життєвими труднощами і помилками розчарування людини в значущості культивованих нею цінностей, норм, ідеалів, яке призводить до зміни сенсу її життя, переоцінки життєвих цінностей.

Криза трьох років — криза соціальних відносин, яка зумовлена становленням самосвідомості дитини і проявляється в негативізмі, впертості, непокірності, свавіллі, протесті, деспотизмі.

Лонгітюдний (англ. *longitude* — довгота) — метод вікової психології, суть якого полягає у вивченні одних і тих самих осіб чи їх груп у різні моменти їхнього життя.

Ментальна (лат. *mens* — розум, мислення) **репрезентація** — оперативна форма ментального досвіду; актуальний розумовий образ конкретної події, предметної ситуації, тобто суб'єктивна форма їх бачення.

Ментальний досвід — система психічних утворень і породжених ними психічних та інтелектуальних станів, що забезпечують пізнання дорослою людиною світу і зумовлюють конкретні властивості її інтелектуальної діяльності.

Ментальний простір — динамічна форма ментального досвіду, яка актуалізується у конкретній пізнавальній взаємодії особистості зі світом, постаючи сферою творення і синтезування інформації.

Ментальні структури інтелекту — інтелектуальні здібності, що забезпечують збереження, впорядкування, перетворення і відтворення людиною сприйнятої інформації, регулювання інтелектуальної діяльності.

Метакогнітивний досвід — рівень ментального досвіду, на якому відбувається мимовільне і довільне регулювання (контролювання стану інтелектуальних ресурсів, процесу оброблення інформації) інтелектуальної діяльності.

Метапізнання — здатність людини рефлексувати у сфері мислення, формувати стратегії і планувати.

Метод експерименту — загальнопсихологічний метод дослідження, основними ознаками якого є створення дослідником умов, у яких виявляються психічні явища, контролювання їх перебігу.

Метод поперечних зрізів — метод вікової психології, який полягає в одночасному порівнянні різних вікових груп досліджуваних.

Моделювання — загальнонауковий метод дослідження, який полягає у встановленні схожості явищ (аналогії), адекватності одного об'єкта іншому і у створенні на цій основі простого за структурою і змістом об'єкта, що відображає складнішу модель (оригінал).

Мотив — спонукання до діяльності, пов'язане із задоволенням потреб людини.

Мотиваційна криза — послаблення чи зміна основних мотивів діяльності особистості.

Над-Я — психічне утворення, яке формується під впливом спершу сімейного, а потім цілісного культурного виховання (національних традицій, вимог соціального середовища) і яке виконує функцію заборон і покарань.

Наслідування — відтворення дій, ідеалів, рис характеру, творчої манери інших осіб.

Образ фізичного Я — уявлення про свій тілесний образ, порівняння та оцінювання себе з точки зору еталона «мужності» або «жіночості».

Олігофренія – одна з груп розумової відсталості, різна за етіологією і патогенезом хворобливих змін, об'єднаних загальним клінічним проявом недорозвинення головного мозку.

Особистісна рефлексія (*лат. reflexio* — відображення) — заглиблення у світ власних учинків, почуттів, переживань, співвіднесення їх з навколишньою дійсністю.

Особистісне самовизначення — процес свідомого визначення суб'єктом своєї сутності та місця у системі суспільних відносин, світі, що виявляється в активному ставленні людини до себе та навколишньої дійсності.

Особистість — духовна, соціально-психологічна інстанція людини, функціями якої є виокремлення себе з оточення, самоспричинення внутрішньої і зовнішньої активності, самовираження та саморозвиток у цілісній життєдіяльності, активне переживання у часі і просторі своєї екзистенції.

Педагогічна майстерність — оволодіння педагогом кращими зразками, еталонами та рівнем педагогічної діяльності, педагогічного спілкування, професійної поведінки, що забезпечує високі результати навченості, вихованості і розвитку учнів.

Педагогічна психологія — галузь психології, що вивчає психологічні закономірності навчання і виховання, умови, чинники і механізми ефективного навчання та виховання.

Педагогічно занедбані діти — діти, в яких під впливом несприятливих соціальних, психолого-педагогічних та інших умов сформувалося негативне ставлення до навчання, соціально цінних норм поведінки, які втратили почуття відповідальності за власні вчинки, зневірилися у собі.

Педагогічно занедбані діти — учні, в яких під впливом несприятливих соціальних, психолого-педагогічних та інших умов сформувалося негативне ставлення до навчання, соціально цінних норм поведінки, які втратили почуття відповідальності за свої вчинки, зневірилися в собі.

Педологія (*грец. pais — дитина і logos — учення*) — наука про дітей, яка охоплює результати досліджень різних наукових дисциплін (психології, анатомії, фізіології й педагогіки), що вивчають розвиток людини.

Переконання — усвідомлені потреби, які спонукають особистість діяти відповідно до її ціннісних орієнтацій.

Підкріплення — фактор розвитку дитини, який виявляється у винагороді, схваленні, позитивній оцінці.

Пізнавальна самодіяльність — самостійний пошук та набуття знань, формування корисних умінь і навичок.

Пізнавальний інтерес — виразна інтелектуальна спрямованість особистості на пошук нового у предметах, явищах, подіях, супроводжувана прагненням глибше пізнати їх особливості; майже завжди усвідомлене ставлення до предметів, явищ, подій.

Пізнавальні інтереси — група мотивів, пов'язана зі змістом і процесом учіння, спрямована на опанування способом певної діяльності.

Порівняння — загальнонауковий метод дослідження, що полягає у зіставленні одних понять, явищ, фактів з іншими для встановлення їх подібності чи відмінності.

Пренатальний розвиток — дородовий, утробний розвиток індивіда, під час якого відбувається розгортання успадкованого ним потенціалу.

Проблемне навчання — система методів, засобів, що шляхом розв'язування проблемних завдань у процесі засвоєння нових знань формують в учнів творче мислення та пізнавальні інтереси.

Програмоване навчання — система подавання теоретичного матеріалу та організованих форм навчальної роботи учня, що сприяють йому у самостійному здобуванні знань, оволодінні уміннями і навичками.

Продуктивність навчальної діяльності — швидкість і якість засвоєння знань, формування узагальнених способів дій.

Професійна самооцінка — оцінка себе як суб'єкта професійної діяльності.

Професійна Я-концепція — уявлення особистості про себе як про професіонала.

Професійна Я-концепція — уявлення особистості про себе як професіонала.

Психіка (грек. *psychikos* — *душевний*) — функція мозку, сутність якої полягає в активному відображенні людиною об'єктивної реальності та регулюванні поведінки й діяльності.

Психічне здоров'я — збалансованість внутрішнього (духовні, моральні, когнітивні, емоційні, фізіологічні, фізичні потенції) і зовнішнього (вимоги соціального оточення, відповідність стилю навчання і виховання дітей особливостям розвитку їх особистості) у життєдіяльності індивіда.

Психічний дизонтогенез – органічне ураження мозку, спричинене біологічними-генетичними (хромосомами, інтоксикаціями, генними мутаціями) і не генними (інфекціями, інтоксикаціями, травмами нервової системи) – чинниками.

Психологічне тестування — загальнопсихологічний метод дослідження, який полягає у виконанні досліджуваним певного завдання чи їх серій.

Психологічний вік — вік, який вказує на рівень адаптованості людини до вимог навколишнього світу, характеризує розвиток її інтелекту, здатність до навчання, рухові навички, а також такі суб'єктивні фактори, як ідентичність, життєвий план, переживання, установки, мотиви, сенси тощо.

Психологія інтелекту — галузь психологічної науки, що вивчає закономірності та особливості інтелектуального розвитку та діяльності людини.

Психологія інтелекту — галузь психологічної науки, що вивчає закономірності та особливості інтелектуального розвитку, інтелектуальної діяльності людини.

Ранній дитячий аутизм (синдром Каннера) – це дуже важкий розлад, який розпочинається з дитинства. У таких дітей спостерігається порушення розвитку соціальних відносин. Це виявляється в тому, що дитина виявляє до всього байдужість і довго нездатна відчувати прив'язаність до батьків. В аутичних дітей нерідко можуть визначатися порушенням зору, слуху, захворювання шкіри, порушення в суглобах і кістках, дисфункцій скроневи часток стовбура головного мозку і мозочка.

Рівень наукованості — вміння виокремити навчальне завдання та перетворити його на самостійну мету пізнавальної діяльності.

Рівень психічного розвитку — зміна психічних процесів, виражена в кількісних, якісних і структурних перетвореннях.

Розвиток — процес зміни психічних функцій і особистості в цілому під впливом взаємодії з іншими людьми, при оволодінні провідною діяльністю, у процесі пізнання світу і самопізнання, самоактивності, самотрансценденції.

Розвиток – це безперервно-поступальний, незворотний процес формування якісно позитивних змін у характері суб'єктивного відображення людиною зовнішнього і внутрішнього світів, що забезпечує ефективну саморегуляцію зовнішньої предметної і внутрішньої психічної діяльності.

Розумова відсталість – це стійке, незворотне порушення пізнавальної діяльності, яке виникло у результаті органічного ураження головного мозку.

Рольова гра — діяльність, у якій діти беруть на себе ролі дорослих людей і узагальнено у спеціально створених ігрових умовах відтворюють їхні дії і стосунки між ними.

Самоактуалізація — прагнення людини до найповнішого виявлення і розвитку своїх можливостей.

Самовиховання — управління суб'єктом своєю діяльністю, спілкуванням, поведінкою, переживаннями, спрямованими на зміну своєї особистості відповідно до усвідомлених цілей, ідеалів і переконань задля самовдосконалення.

Самооцінка — суб'єктивне сприйняття особистістю досягнутих результатів.

Самопізнання — процес, який ґрунтується на самоспостереженні особистості та ставленні до неї інших людей.

Самосвідомість — образ себе і ставлення до себе.

Самоспостереження — спостереження за своїми діями, поведінкою, переживаннями, думками й іншими проявами психічного життя.

Самостійна робота — цілеспрямована, внутрішньо мотивована та організована самим суб'єктом навчальна діяльність.

Світогляд — система поглядів на об'єктивний світ і місце в ньому людини.

Сенсорні (лат. *sensus* — *відчуття*) **еталони** — вироблені людством уявлення про основні варіанти кожного виду властивостей і відношень (кольорів, форм, розмірів предметів, їх розташування у просторі, висоти звуків тощо).

Сенсорні (лат. *sensus* — *відчуття*) **еталони** — вироблені людством уявлення про основні варіанти кожного виду властивостей і відношень (кольорів, форм, розмірів предметів, їх розташування у просторі, висоти звуків тощо).

Синдром гіперактивності і дефіцит уваги у дітей (СГДУ) — це поведінка дітей, які виявляють стійкі і невідповідні їх віку симптоми неуважності і гіперактивності. Його можна ідентифікувати за характерними патернами поведінки, яка схожа у різних дітей: вони уважні, не надають значення звичайним вимогам, поводяться безтурботно, неначе не чують звернені до них слова, знаходяться у постійному русі і здійснюють необдумані вчинки.

Систематизація — загальнонауковий метод дослідження, що передбачає групування, приведення в систему певних особливостей за конкретними (основними, додатковими, другорядними) ознаками.

Смислові системи — утворення, які впорядковують життєвий досвід, організовують мислення людини і зумовлюють певну її поведінку.

Соціалізація (франц. *socialis* — *суспільний*) — засвоєння і відтворення індивідом соціального досвіду, які відбуваються у спілкуванні та діяльності.

Соціальна орієнтація особистості — усвідомлення своєї належності до соціальної спільноти (національної, професійної), вибір власного майбутнього соціального становища і шляхів його досягнення.

Соціальна орієнтація особистості — усвідомлення своєї належності до соціальної спільноти (національної, професійної, вікової), вибір свого майбутнього соціального становища і шляхів його досягнення.

Соціальний вік — вік, який визначають з огляду на відповідність становища людини існуючим у конкретному соціумі нормам.

Соціальні порівняння — порівняння себе з ровесниками, іншими людьми, своїм ідеалом, а також із собою в минулому, актуальному теперішньому, потенційному близькому і віддаленому майбутньому.

Соціально-психологічний реалізм — здатність визначати відповідність свого Я соціальному простору, з яким пов'язане професійне зростання.

Спосіб дії — сукупність операцій планування, організування умов, необхідних перетворень і контролю за виконанням дії, що забезпечує її результат.

Спостереження — загальнопсихологічний метод дослідження, який ґрунтується на тому, що будь-які психічні явища виявляються в зовнішній поведінці: діях, жестах, виразах обличчя, позах, мовленнєвих реакціях людини.

Стійкість уваги — здатність тривалий час зосереджуватися на абстрактному, логічно організованому матеріалі.

Стрес (*англ. stress, букв. напруга*) — стан організму, що виникає у відповідь на дію несприятливих зовнішніх чи внутрішніх чинників.

Суб'єктна активність — активність, яка визначає спрямованість зусиль суб'єкта (гри, навчання, праці), зміну їх тенденції.

Сублімація (*лат. sublimatio — підіймаю, підношу*) — переключення спрямованої на прагнення до задоволення енергії на несексуальні об'єкти, цілі та види діяльності.

Теоретичний аналіз (*грец. analysis — розкладання*) — загально-науковий метод дослідження, який забезпечує розчленування явища, що вивчається, на елементи, розкриття його структури і специфіки.

Теоретичний синтез (*грец. synthesis — складання*) — загально-науковий метод дослідження, який дає змогу відтворити психічне явище в цілісності, в системі найсуттєвіших зв'язків і опосередкувань, обґрунтувати актуальну щодо нього концепцію.

Теорія рекапітуляції (*лат. re — означає повторну дію і capita I u t — глава, відділ*) — система уявлень, за якою розвиток індивіда схематично відтворює та повторює історію людського роду, виявляючись у генетично

запрограмованій послідовній зміні спадково зумовлених форм поведінки, почуттів і соціальних інстинктів.

Типологізація — загальнонауковий метод дослідження, який полягає в розподілі систем об'єктів на групи з допомогою узагальнень, ідеалізованої моделі чи типу, у виявленні подібних і відмінних ознак в об'єктах, що вивчаються, у пошуку надійних способів їх ідентифікації.

Узагальнення — загальнонауковий метод дослідження, що має на меті об'єднання різних фактів, які характеризують психічне явище, що вивчається, виокремлення на цій основі головних із них.

Уміння — здатність використовувати наявні знання, поняття, оперувати ними для виявлення суттєвих властивостей об'єктів і явищ, успішного розв'язання теоретичних і практичних завдань.

Упізнавання — ототожнення об'єкта чи події, що сприймається, з одним із зафіксованих у пам'яті образів (еталонів).

Учіння — цілеспрямований процес засвоєння знань, оволодіння уміннями і навичками.

Шизофренія — це психічне захворювання, що протікає зі швидкими або повільними змінами особистості, такими як зниження енергетичного потенціалу, що прогресує, інтровертованість, емоційне збіднення, викривлення психічних процесів. При шизофренії виражене порушення сприймання, мислення, емоційно-вольової сфери.

Ядро Я-концепції — самість, автентичність людини, що відрізняє її від інших людей і зберігається протягом усього життя; основні уявлення про себе.

Я-концепція — відносно стійка, більш-менш усвідомлена система уявлень особистості про себе, яка переживається нею як неповторна і є основою її самовизначення у світі, взаємодії з іншими людьми, ставлення до себе.

Я-образ — результат усвідомлення глибинної суті людини, що дає змогу відрізнити себе від інших людей.

Список рекомендованої літератури

Основна:

1. Бочелюк В. Й. Психологія людини з обмеженими можливостями : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 264 с.
2. Вікова та педагогічна психологія [Текст] / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ : Просвіта, 2019. 416 с.
3. Гошовська Д. Т. Психологія та методика педагогічно-корекційного тренінгу. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі українки, 2012. 220 с.
4. Гошовський Я. О. Вікова психологія і спецпрактикум із вікової психології: Метод. рек. до практичних занять. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 88 с.
5. Дегтяренко Т. М., Вавіна Л. С. Корекційно-реабілітаційна робота в спеціальних дошкільних закладах для дітей з особливими потребами : [Навчальний посібник]. Суми : ВТД «Універсальна книга», 2008. 302 с.
6. Кордунова Н. О., Савчук О. І. Психолого-педагогічний практикум. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2020. 88 с.
7. Кордунова Н. О. Геронтопсихологія: матеріали для проведення психодіагностичного дослідження з людьми похилого віку. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т. ім. Лесі Українки, 2013. 140 с.
8. Кордунова Н. О. Розвиток духовності учнів старшого шкільного віку у процесі спілкування [Текст] : монографія. Луцьк : Вежа-друк, 2015. 264 с.
9. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій). 2-е вид. : Навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 128 с.
10. Кутішенко В. П., Ставицька С. О. Психологія розвитку та вікова психологія : Практикум : Навч. посіб. Київ : Каравела, 2009. 449 с.
11. Лисянська Т. М. Педагогічна психологія : Практикум : Навч. посіб. Київ : Каравела, 2009. 224 с.
12. Павелків Р. В, Цигипало О. П. Дитяча психологія. Київ : Академвидав, 2008. 432 с.

13. Реабілітаційний супровід навчання неповносправних дітей: метод. посіб. / Укл. : А. Луговський, М. Сварник, О. Падалка. Львів : Колесо, 2008. 144 с.
14. Савчин М. В. Василенко Л. П. Вікова психологія. Київ : Академвидав, 2011. 384 с.
15. Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Паська О. В. Вікова психологія: Навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 376 с.
16. Степанов О. М. Педагогічна психологія: Навч. посіб. Київ : Академвидав, 2011. 416 с.
17. Туріщева Л. В. Діти з особливостями розвитку в звичайній школі. Харків : Вид. група «Основа», 2012. 111 с. Туріщева Л. В. Діти з особливостями розвитку в звичайній школі. Харків : Вид. група «Основа», 2012. 111 с.
18. Туріщева Л. В. Увага! Особливі діти. Харків : Вид. група «Основа», 2012. 128 с.

Додаткова:

1. Алпатова О.В. Вікова психологія : конспект лекцій. Київ. 2007. 147 с.
2. Видра О.Г. Вікова та педагогічна психологія : навч. посібник. Київ : Центр учб. літ., 2018. 111 с.
3. Горецька О. Геронтопсихологія : навч. посібник для студентів спеціальності 053 психологія. Харків : Видавництво Іванченка І.С. 2017. 210 с.
4. Дзюба Т. М., Коваленко О. Г. Психологія дорослості з основами геронтопсихології. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. За ред. проф. В. Ф. Моргуна. Полтава, 2013. 172 с.
5. Психологічний довідник учителя : в 4-х кн. Упоряд. В. Андрієвська; за заг. ред. С. Максименка. Київ : Главник, 2005. 112 с. Кн. 2.
6. Терлецька Л. Шкільна психодіагностика. Київ : Редакції загальнопедагогічних газет, 2003. 120 с.

7. Ушакова І.М. Геронтопсихологія : підручник. Харків: НУЦЗУ, 2014. 236 с.

8. Шапар В. Б. Психологічний тлумачний словник. Харків : Прапор, 2004. 640 с.

Інформаційні ресурси

1. Науковий вісник НАВС [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: (<http://www.naiu.kiev.ua/tlc/pages/biblio/visnik>).

2. Психологічний практикум [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: (<http://www.psyworld.info/ocenka-sposobov-reagirovaniya-v-konflikte-tomasa#more-570>).

3. www.elib.org.ua – цифрова бібліотека України

4. www.psylib.kiev.ua – психологічна бібліотека Київського фонду сприяння розвитку психологічної культури

5. www.ncuxo.org.ua – електронна енциклопедія психології

6. www.osvita.org.ua – освітній сайт

7. <http://chitalka.info> – студентська електронна бібліотека

8. <http://uk.wikipedia.org> – Вікіпедія: вільна електронна енциклопедія (українська)

9. www.lib.com.ua - електронна бібліотека

10. www.nbu.gov.ua – Національна бібліотека України ім. Вернадського

Навчальне видання

Кордунова Наталія Олександрівна

ПСИХОЛОГІЯ

(Вікова, педагогічна та спеціальна психологія)

Методичні рекомендації до практичних занять

Друкується в авторській редакції

